

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

ХАЙДАРОВА ОКСАНА СЕРГІЇВНА

УДК 376.016:502/504:37.026(043.3)

**ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАВКОЛИШНІЙ СВІТ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки, Національна академія педагогічних наук України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Блеч Ганна Олександрівна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
відділ освіти дітей з порушеннями
інтелектуального розвитку,
старший науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Татьянчикова Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
кафедра спеціальної педагогіки та інклюзії,
завідувач;

кандидат педагогічних наук, доцент
Мартинчук Олена Валеріївна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра спеціальної психології, корекційної
та інклюзивної освіти,
завідувач.

Захист відбудеться «29» травня 2018 р. о 16.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «27» квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Е. А. Данілавічюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» й прагнення до європейських цінностей, орієнтовано на реалізацію сучасних концепцій освіти й потенційних можливостей кожної дитини та зумовило зміни щодо суспільного ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Міжнародні тенденції, проголошення Всесвітньої декларації прав людини, Конвенція про права дитини, державна політика в системі освіти надали кожній дитині гарантоване право на розвиток, виховання і навчання відповідно до своїх можливостей, зокрема учням з інтелектуальними порушеннями, отримати комплексну професійну підтримку в умовах інтелектуального дизонтогенезу.

Зміни, що стосуються контингенту спеціального закладу загальної середньої освіти у результаті зростання чисельності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, які донедавна не були включені в освітній простір, призвели до необхідності підсилення корекційної спрямованості педагогічного процесу з акцентом на пізнавальній діяльності такої категорії дітей. Означені зміни зумовили виникнення потреби в розробленні сучасного змістового й методичного забезпечення з використанням педагогічних технологій, які забезпечують сприятливі умови для розвитку та соціальної адаптації – провідних векторів навчання школярів з інтелектуальними порушеннями.

Значний внесок у розвиток освітнього процесу в загальноосвітньому просторі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня було зроблено вченими, в працях яких обґрунтовано та висвітлено основні напрями корекційно-розвивальної роботи (Г. Блеч, Л. Вавіна, А. Ватажина, О. Віннікова, І. Гладченко, Ю. Галецька, М. Кузьмицька, О. Маллер, М. Матвєєва, С. Миронова, О. Мякушко, М. Рейдибойм, В. Синьов, М. Супрун, С. Трикоз, К. Турчинська, О. Хохліна, Г. Цикото, О. Чеботарьова, Z. Petronik, L.Mariga, R.MrConkey, H.Myezwa та ін.).

Серед широкого кола досліджень, що присвячені навчанню і розвитку, на особливу увагу заслуговують такі, що розглядають питання формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, оскільки навколишнє середовище є підґрунтям для організації різних видів діяльності дитини, що спонукають до аналізу, вивченню предмету чи явища, сприяють активному засвоєнню та використанню набутих знань. Саме уявлення про навколишній світ виступають у якості підґрунтя для вирішення першочергових практичних і пізнавальних завдань, що передбачають оперування реальними об'єктами природи. Водночас формування елементарних уявлень про навколишній світ, комунікації та трудової діяльності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня є необхідною умовою для їхнього максимально успішного включення у життя соціуму відповідно до їх потенційних можливостей та підвищення ступеня незалежності повсякденного функціонування.

Проблемі формування у дітей уявлень про навколишній світ присвячено ряд досліджень (Т. Байбара, О. Біда, Ф. Кисельов, В. Пакулова та ін.). Специфіку

ознайомлення з природою дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого віку розкрито у працях А. Катаєвої, Є. Ковальнової, Н. Морозової, Н. Павлової, Н. Соколової. На сучасному етапі організації досліджень науковцями Г. Блеч, А. Косимовою, Н. Малюховою, А. Міненко, О. Мякушко, Н. Рахуба, С. Трикоз та ін. розглядається проблема формування уявлень про навколишній світ у дітей з інтелектуальними порушеннями у контексті різних аспектів. Дослідники наголошують на тому, що існує кореляція між кількістю зазначених уявлень і ступенем успішності опанування подальших знань, умінь і навичок.

Аналіз педагогічного досвіду засвідчує відсутність методичної системи, яка забезпечує формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, що закономірно призводить до підвищення державного і наукового інтересу до проблем розвитку та навчання таких дітей, підвищується увага до змісту програм навчання та виникає потреба у розробленні змістового й методичного забезпечення реалізації освітнього процесу.

Таким чином, актуальність проблеми обумовлена не лише необхідністю розроблення педагогічних технологій з метою забезпечення сприятливих умов для розвитку та соціальної адаптації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, а й відсутністю методичної системи, що забезпечує формування уявлень про навколишній світ, як підґрунтя для створення означених умов, у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Актуальність та недостатня розробленість проблеми обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до тематичного плану досліджень Інституту спеціальної педагогіки НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами» та у контексті комплексної теми лабораторії олігофренопедагогіки «Удосконалення змісту і форм навчання розумово відсталих дітей в умовах реформування спеціальної освіти» (Державний реєстраційний номер № 0112U000590).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (протокол № 9 від 26.11.2015р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета дослідження полягає у розробленні науково обґрунтованої та експериментально апробованої педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури та визначити стан розробленості проблеми формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня в науці і практиці.

2. Виявити стан та рівні сформованості уявлень про навколишній світ, розкрити особливості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

3. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня як умови підвищення ефективності їх навчання, розвитку та соціалізації.

4. Розробити методичні рекомендації щодо реалізації педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня в умовах спеціального закладу освіти.

Предмет дослідження – цільові, змістові, методичні та організаційні аспекти формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: теорія про сутність та закономірності розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Л. Виготський, І. Єременко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, В. Лубовський, О. Лурія, В. Синьов та ін.), теорії корекційно-розвивального та диференційованого навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на основі різнобічного врахування їхніх психофізичних особливостей та пізнавальних можливостей (І. Бех, В. Бондар, Л. Вавіна, І. Єременко, Г. Мерсіянова, В. Синьов, К. Турчинська, О. Хохліна та ін.); положення про соціальну зумовленість навчання дітей з особливими освітніми потребами (Л. Виготський, І. Єременко, О. Мартинчук, І.Татьянчикова, О. Таранченко, О. Федоренко, М. Ярмаченко та ін.); концепції навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями (О. Гаврилов, Т. Лісовська, О. Маллер, С. Миронова, О. Стребелева, Л. Шипіцина); концепції навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного та тяжкого ступеня (Е. Агеєва, Т. Бабушкіна, І. Бгажнокова, А. Ватажина, С. Забрамна, Т. Ісаєва, М. Кузьмицька, О. Маллер, Н. Сухарева, М. Рейдибойм, Г. Цикото, Л. Шипіцина); наукові підходи щодо формування уявлень про навколишній світ (Г. Блеч, Н. Малюхова, О. Мякушко, Н. Рахуба, С. Трикоз та ін.), міжнародні акти, законодавчі та нормативно-правові документи (нормативну базу дослідження складають: положення Законів України «Про освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Концепція Нової Української Школи», «Концепції національного виховання»), в тому числі положення сучасних наукових концепцій в галузі освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань та забезпечення достовірності положень і висновків дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

теоретичні – системний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури в розрізі проблеми, яка досліджувалася; теоретичне вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду; аналіз, синтез та узагальнення педагогічної

літератури для визначення змісту понять: «навчально-пізнавальна діяльність», «формування уявлень», «педагогічна технологія»; порівняння і систематизація для опису стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку;

емпіричні – педагогічний експеримент, який включає: анкетування батьків для вивчення умов, в яких перебуває дитина вдома та ролі батьків у формуванні уявлень про навколишній світ у своїх дітей (анкета для батьків); анкетування вчителів на предмет вивчення організаційних умов діяльності, проблеми методичного забезпечення (анкета для вчителів); завдання, спостереження, анкетування, бесіди, опитування для учнів з метою вивчення стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;

математично-статистичні – статистична обробка й систематизація одержаних результатів дослідження; обчислення ступіня складності Р кожного питання; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження: Комунальний спеціальний загальноосвітній навчально-реабілітаційний заклад «Дніпропетровський обласний методичний психолого-медико-педагогічний центр» Дніпропетровської обласної ради, Комунальний заклад «Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Миколаївської обласної ради, Комунальний заклад «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради, Комунальний заклад «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра» Черкаської обласної ради, Комунальний заклад «Черкаська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів» Черкаської обласної ради, Комунальний заклад «Чигиринський навчально-реабілітаційний центр» Черкаської обласної ради.

Дослідженням охоплено 171 дитину 6/7 – 10/11 років з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірного ступеня, з яких: 90 – діти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня та 81 – діти з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня (41 учень з яких склали у подальшому експериментальну групу, 40 учнів – контрольну), 80 батьків, які виховують дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня; 50 вчителів вищезазначених спеціальних закладів освіти.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що:

вперше:

- обґрунтовано і розроблено методику дослідження стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- виявлено особливості сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- обґрунтовано, розроблено й апробовано педагогічну технологію формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;

поглиблено та уточнено:

- зміст понять «навчально-пізнавальна діяльність», «формування уявлень», «педагогічна технологія»;
- підходи щодо корекційно-розвивальної спрямованості процесу формування уявлень про навколишній світ в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- загальну теорію формування уявлень про навколишній світ в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
подальшого розвитку набуло:
- науково-теоретичні підходи щодо поетапного формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- науково-методичні підходи до удосконалення навчального процесу у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня з метою формування уявлень про навколишній світ.

Практичне значення дослідження полягає у:

- визначенні змісту, ефективних умов та розробленні методики щодо формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, які можуть бути використані корекційними педагогами, вихователями спеціальних закладів освіти у процесі організації фронтальних та індивідуальних занять, навчально-реабілітаційних центрів, батьками дітей з інтелектуальними порушеннями в корекційно-реабілітаційній роботі;
- розробленні програми з корекційно-розвивальної роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою»;
- розробленні, апробації і впровадженні у практику роботи спеціальних закладів освіти та реабілітаційних центрів педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- розробленні методичних рекомендацій щодо реалізації педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, які можуть бути використані педагогами спеціальних закладів освіти, навчально-реабілітаційних центрів у процесі організації фронтальних та індивідуальних занять;
- використанні результатів дослідження при укладанні навчальних програм та розробленні посібників для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, їхніх батьків, корекційних педагогів, фахівців навчально-реабілітаційних центрів тощо;
- матеріали дисертації можуть бути корисними для підготовки педагогічних кадрів, в лекційних курсах для студентів вищих навчальних закладів та інститутах післядипломної освіти педагогів, а також при проведенні нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Матеріали дослідження було використано при розробленні: програми з

корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (2015 р.); програми з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для учнів 5-9 (10) класів спеціальних закладів освіти з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня (5-9(10) класи) (2016 р.).

Результати дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес: Комунального спеціального загальноосвітнього навчально-реабілітаційного закладу «Дніпропетровський обласний методичний психолого-медико-педагогічний центр» Дніпропетровської обласної ради (довідка про впровадження № 84/1 від 28.07.2017 р.), Комунального закладу «Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Миколаївської обласної ради (довідка про впровадження № 267/01.01-08 від 07.06.2017 р.), Комунального закладу «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради (довідка про впровадження № 179/01-21 від 13.06.2017 р.), Комунального закладу «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра» Черкаської обласної ради (довідка про впровадження № 250/1 від 25.05.2017 р.), Комунального закладу «Черкаська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів» Черкаської обласної ради (довідка про впровадження № 76/02.01 від 15.08.2017 р.), Комунального закладу «Чигиринський навчально-реабілітаційний центр» Черкаської обласної ради (довідка про впровадження № 143/9 від 28.04.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, положення і висновки дослідження, які представлено до захисту, отримано та сформульовано здобувачем особисто. Особистий внесок здобувача у науковій статті [2], яка виконана у співавторстві, полягає в аналізі літератури, представленні структури та змісту корекційної програми для дітей з інтелектуальними порушеннями; до особистого внеску здобувача належить розроблення змісту, орієнтовних результатів розвитку та напрямів корекційно-розвивальної роботи у програмах корекційно-розвиткової роботи [17] та [18].

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та були обговорені на – *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2015 р.), «Pedagogika. Naukowe Wyszukaj» (Польща, Сопот, 2015 р.), «Pedagogika. Wspolczesne tendencje w nauce i edukacji» (Польща, Краків, 2016 р.), «Спеціальна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Формування сучасного освітнього простору: переваги, ризики, механізми реалізації» (Тбілісі, Грузія, 2017 р.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2017 р.); «Інноваційні освітні технології» та фестиваль з TRIZ-педагогіки, ейдетики й інших освітніх технологій «Школа по-новому» (Запоріжжя, 2017 р.); «Science, research, development. Pedagogy. (Наука, дослідження, розвиток. Педагогіка.)» (Німеччина, Берлін, 2018 р.); «Science, research, development. Pedagogy. (Наука, дослідження, розвиток. Педагогіка.)» (Великобританія, Лондон, 2018 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Гуманістична парадигма у

спеціальній освіті: наука і практика» (Київ, 2015 р.), «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 2017 р.), «Педагогіка та психологія: стратегії, технології, інновації» (Київ, 2017 р.); «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики» (Харків, 2017 р.); «Досвід та перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні: регіональний аспект» (Запоріжжя, 2018 р.); *всеукраїнському форумі «Асоціації Молодих Освітян»* (Запоріжжя, 2017 р.); *обласній педагогічній виставці «Освіта Запорізького краю – 2017»* (Запоріжжя, 2017 р.); *обласному фестивалі «Інноваційні технології у спеціальній освіті»* (Запоріжжя, 2017 р.).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на: засіданнях кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя КЗ «Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради; педагогічних радах в Комунальному закладі «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради (2012-2017 рр.); засіданнях лабораторії олігофренопедагогіки (2015-2017 рр.) та відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (2018 р.) Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 18 публікаціях, із них: 6 наукових статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, у тому числі 3 статті у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз; 10 публікацій апробаційного характеру; 2 програми корекційно-розвиткової роботи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, що отримали рекомендацію Міністерства освіти і науки України до використання (Наказ МОН України № 1148 від 26.09.2016 р.).

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (281 найменування) та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 179 сторінках, повний обсяг складає 285 сторінок. Робота містить 35 таблиць та 14 рисунків на 14 сторінках. Додатки займають 68 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження; охарактеризовано теоретико-методологічні засади та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів; репрезентовано дані про апробацію і впровадження результатів, відображено відомості про структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня як психолого-педагогічна проблема»** – представлено аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури й аналіз наукових досліджень щодо навчально-пізнавальної діяльності як фундаменту для формування уявлень; особливості розвитку пізнавальної діяльності у дітей з інтелектуальними

порушеннями помірного ступеня; проаналізовано науково-теоретичні підходи до формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня у психолого-педагогічній літературі та практиці спеціальних загальноосвітніх закладів.

У спеціальній педагогіці проблема навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, розвиток їх пізнавальної діяльності розглядається в працях Л. Вавіної, О. Гаврилова, Ю. Галецької, Г. Дульнєва, І. Єременка, М. Козленка, Г. Мерсіянової, С. Миронової, В. Петрової, В. Синьова, Н. Стадненко, К. Турчинської, О. Хохліної, Ж. Шиф та ін.. Особливості пізнавальних процесів дітей даної категорії є предметом вивчення у багатьох наукових працях (І. Баскакова, Л. Виготський, О. Гаврилов, О. Григор'єв, Г. Дульнєв, Л. Занков, Є. Кудрявцева, М. Кузьмицька, С. Лієпінь, А. Ліпкіна, О. Лурія, Н. Морозова, М. Певзнер, Л. Переслені, Б. Пінський, І. Соловійов, Є. Сумарокова, Ж. Шиф та ін.). Зокрема, вчені наголошують, що при організації педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку, у якості основоположного має виступати розвиток пізнавальної діяльності, формування якої найбільш успішно відбувається в умовах спеціального корекційного навчання.

Встановлено, що одним з найважливіших компонентів усебічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями є формування у них уявлень про навколишній світ.

Аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження дав змогу уточнити поняття «уявлення», що репрезентує чуттєво-наочний, узагальнений образ, в якому відображені зовнішні ознаки, властивості, зв'язки раніше сприйнятого об'єкта чи групи об'єктів. Уявлення створюються в пам'яті людини переважно на основі безпосереднього сприймання нею предметів і явищ навколишньої дійсності.

У ході дослідження з'ясовано, що розвиток і збагачення конкретних уявлень є важливими компонентами інтелектуального розвитку. Наявність інтелектуального порушення обмежує можливості безпосереднього сприймання предметів і явищ навколишньої дійсності і впливає на формування уявлень як одного з основних психічних процесів. Зокрема, в навчанні і вихованні дітей даної категорії особливого значення набуває проблема пошуку шляхів формування уявлень про навколишні предмети і явища (Г. Блеч, Н. Малюхова, О. Мякушко, А. Міненко, Н. Рахуба та ін.). Автори наголошують на тому, що організація розвиваючого навчання дає змогу не лише передати їм систему відповідних знань, умінь та навичок, але й формує водночас елементарні навички орієнтування в навколишньому середовищі, пристосовування до його змін. Саме активна взаємодія з навколишнім середовищем, забезпечує можливість для організації різних видів діяльності дитини, спонукає до формування аналізу, з опорою на який відбувається вивчення предмета чи явища, що сприяє активному засвоєнню та використанню набутих знань. Саме уявлення про навколишній світ полегшують розв'язування доступних практичних та пізнавальних задач, що пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – навколишній світ». Відтак, пошук нових технологій навчання та засобів

корекційного впливу, які б активізували пізнавальні процеси молодших школярів даної категорії і були націлені на формування уявлень про навколишній світ, набувають надзвичайно важливого значення. Їх створення має ґрунтуватися на проведенні спеціального дослідження, яке полягає у розробленні змістового й методичного забезпечення реалізації освітнього процесу дітей з інтелектуальними порушеннями.

У другому розділі – **«Експериментальне дослідження стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку»** – окреслено організаційно-методичну та змістову сутність проведення констатувального етапу дослідження, виявлено стан сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірного ступеня; розкрито особливості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Метою констатувального етапу дослідження є розроблення методики вивчення стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

В основу розроблення означеної методики покладено наукові уявлення про особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями (Л. Вавіна, О. Гаврилов, Ю. Галецька, І. Єременко, М. Матвеева, Г. Мерсіянова, В. Синьов, О. Хохліна); розуміння суті якісних характеристик знань, що покладено в основу визначення рівнів сформованості уявлень про навколишній світ.

Розроблена методика передбачає: анкетування для батьків і вчителів; комплекс тематичних блоків із завданнями та запитання (бесіда) для учнів.

Дослідженням було охоплено 171 дитину 6/7 – 10/11 років з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірного ступеня, з яких: 90 – діти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, 81 – з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня (41 учень з яких склали у подальшому експериментальну групу, 40 учнів – контрольну); 80 батьків, які виховують дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня; та 50 вчителів вищезазначених спеціальних закладів освіти. Експериментальну роботу було проведено в умовах спеціального закладу на уроках (опитування, виконання завдань, бесіда) та позаурочний час (спостереження).

Зміст методики вперше спрямовано на визначення стану та виявлення рівнів сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, що дало змогу визначити характерні особливості уявлень.

Ядро методики вивчення стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку склали тематичні блоки, що містили розроблені нами завдання (1 блок – вивчення стану сформованості уявлень про неживу природу, 2 блок – про рослинний світ, 3 блок – про звірів, 4 блок – про птахів), які можна використати як для вивчення стану сформованості уявлень про навколишній світ, так і для їх формування.

В основу визначення рівнів (І – початковий, ІІ – середній, ІІІ – достатній) сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями покладено:

- зміст навчання, який передбачає знання про об'єкт або явище вивчення та уявлення про них (аналізу підлягають такі характеристики знань: повнота, правильність, усвідомленість, дієвість);

- навички та вміння (розуміння завдання, правильність його виконання, ступінь самостійності навчально-практичної діяльності учня: спільно з учителем, під керівництвом, з частковою допомогою вчителя, самостійно);

- ставлення до навчання (байдуже, недостатньо виразне, позитивне, зацікавлене).

Аналіз результатів опитування батьків і вчителів деталізує проблеми та труднощі взаємодії педагогів з батьками, а саме: відсутність бажання співпрацювати з педагогами (48%) або брати участь у вихованні дитини, цікавитися її успіхами (25,8%); відсутність розуміння з боку батьків важливості співпраці (12,9%); відсутність усвідомлення членами родини природи особливих потреб у дитини (12,9%); байдужість батьків (19,7%); аморальний спосіб життя батьків (28,6%).

В ході дослідження нами було виявлено такі особливості уявлень про навколишній світ:

- 1) часте використання дітьми у якості основи формування уявлень однієї з суттєвих або несуттєвих ознак, яка не завжди характеризується правильністю і повнотою; може бути притаманною повна відсутність уявлень, що є наслідком фрагментарності сприймання, а також недосконалості інших психічних функцій і мисленнєвих операцій;

- 2) уявлення характеризуються схематичністю, а, деколи, спотвореністю або невідповідністю дійсності, що є наслідком відсутності усвідомлення зв'язків і відношень між їх елементами;

- 3) спостерігаються труднощі опису зовнішнього вигляду предметів або явищ, що є наслідком бідного активного і пасивного словникового запасу дитини;

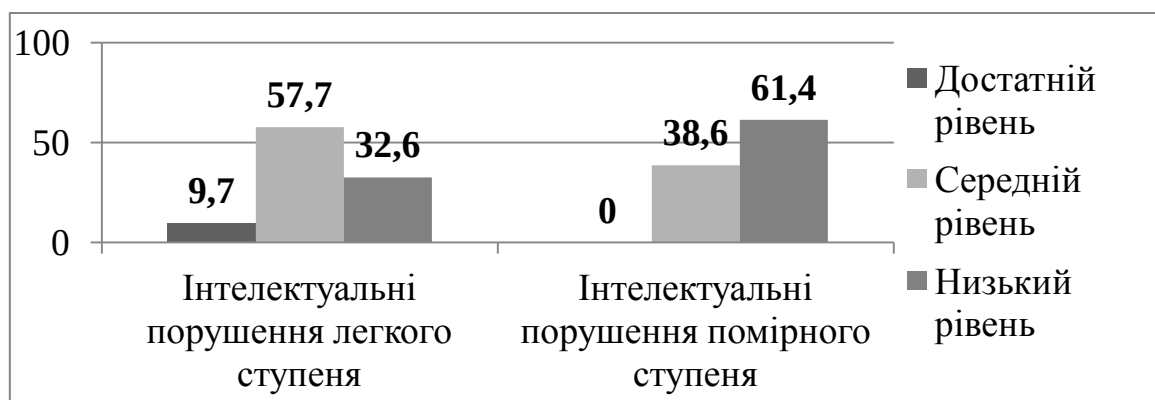
- 4) виникають ускладнення у виділенні форми, розмірів, при оцінці положення об'єктів неживої природи; спостерігаються помилки у визначенні учнями предметів та об'єктів навколишнього світу за їх зображеннями; відтворення образів по пам'яті характеризуються нечіткістю, неусвідомленістю, частою відсутністю співвіднесення слова з образом предмета, що пояснюється відсутністю життєвого досвіду дітей цієї категорії.

- 5) спостерігаються помилки у визначенні суттєвих ознак предметів та застосуванні їх при здійсненні логічних мисленнєвих операцій (класифікації, узагальненні, порівнянні);

- 6) утрудненим є впізнавання добре знайомих предметів, спостерігається дефіцит взаємодії з об'єктами неживої природи, що призводить до відсутності їх використання у самостійній діяльності, і є наслідком недостатнього осмислення сприймання;

- 7) характерною є відсутність застосування засвоєної інформації в нових ситуаціях, не переносять засвоєні навички на схожі види діяльності.

В результаті аналізу отриманих даних встановлено, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня уявлення про об'єкти неживої природи, рослинного і тваринного світу знаходяться на досить низькому рівні, неповні, фрагментарні, часто неадекватні або зовсім відсутні (рис.1).

Рис. 1 Стан сформованості уявлень про навколишній світ в учнів з інтелектуальними порушеннями (%)

Результати проведеного констатувального етапу дослідження аргументують необхідність розроблення спеціальної технології формування уявлень про навколишній світ, яка б забезпечувала комплексну систему педагогічного впливу на дитину, а також враховувала особливості психофізичного розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

У третьому розділі – **«Педагогічна технологія формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня»** – представлено теоретико-методичні засади проведення формувального експерименту; розроблено теоретично обґрунтовану та апробовану педагогічну технологію; розроблено модель педагогічної технології; розроблено та апробовано корекційно-розвивальну програму та методику формування уявлень про навколишній світ; розроблено методичні рекомендації щодо реалізації педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ; презентовано результати формувального експерименту.

Метою формувального етапу дослідження є розроблення та апробація педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

За результатами теоретичного аналізу літератури встановлено, що педагогічні технології розглядаються науковцями (Н. Бабич, Л. Волкова, Г. Еллінгтон, І. Зязюн, А. Колупасєва, А. Нісімчук, О. Падалка, Г. Селевко, І. Смолюк, О. Таранченко, Р. Томас, О. Федоренко, О. Шпак, Н. Шульженко, Н. Щуркова та ін.) як один із засобів забезпечення ефективності навчального процесу. Зважаючи на це, педагогічну технологію формування уявлень про навколишній світ нами розглянуто як сукупність методів, принципів, прийомів і засобів, що спрямовані на ефективну організацію педагогічної діяльності.

Для реалізації основної мети експериментальної частини дослідження нами було розроблено та впроваджено в практику навчання педагогічну технологію

формування конкретних і чітких уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, яка містить педагогічну модель, що є комплексною системою педагогічного впливу та охоплює розроблений корекційно-розвивальний зміст, визначені педагогічні умови, принципи, методи, засоби, а також враховує особливості психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Технологія формування уявлень про навколишній світ будується на принципах корекційної спрямованості, доступності, системності та послідовності, наочності, цілісності, індивідуального та диференційованого підходу, міцності, принципу виховуючої спрямованості та передбачає етапність формування уявлень про навколишній світ, а саме: постановку мети, спостереження і визначення послідовності запитань, які спрямовують увагу учнів на істотні сторони і властивості того предмета та явища, яке поступово переходить на рівень уявлення; порівняння ознак і властивостей кількох предметів чи явищ, виявлення в них найсуттєвіших ознак; поєднання чуттєво-наочного образу об'єкта із словесним позначенням; розпізнавання за зовнішніми суттєвими ознаками предметів чи явищ природи; організацію закріплення сформованого уявлення шляхом репродуктивного відтворення його змісту без наявності об'єкта; оперування уявними образами без наявності предметів.

Успішність застосування педагогічної технології було забезпечено дотриманням ряду педагогічних умов: врахуванням психофізичних особливостей, пізнавальних можливостей та попереднього досвіду кожної дитини; застосуванням індивідуального та диференційованого підходів (навчання і викладання); введенням в навчально-виховний процес предметно-практичної діяльності; використанням демонстраційного матеріалу (наочного, натурального) в процесі конкретизації уявлень дітей; формуванням комунікативних навичок; організацією спеціального навчання на рівні міжпредметних зв'язків; використанням пізнавальних завдань.

Дослідне навчання з формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня проводилося упродовж 2011-2015 рр. та 2016-2017 навчального року в спеціальних закладах загальної середньої освіти.

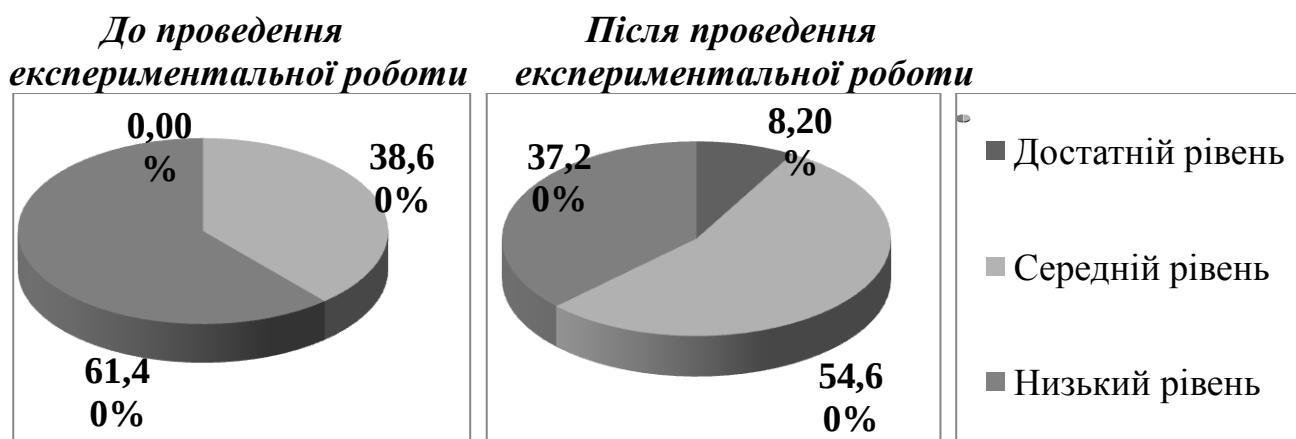
Формувальний експеримент проведено на базі шести закладів освіти. Навчанням було охоплено всього 81 учень (з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня), підготовчих, 1 – 4 класів, з яких контрольну групу склали 40 учнів, експериментальну – 41 учень.

Експериментальне навчання було проведено на уроках природознавства, розвитку мовлення, математики, трудового навчання, образотворчого мистецтва (опитування, виконання завдань, бесіда) та позаурочний час (спостереження).

Ефективність запропонованої технології формування уявлень про навколишній світ була перевірена шляхом порівняльного аналізу стану сформованості уявлень у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня контрольної та експериментальної груп.

Позитивна динаміка формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня в

експериментальній групі представлена в діаграмі (див.рис.2).

Рис. 2 Динаміка формування уявлень про навколишній світ в експериментальній групі

Аналіз отриманих даних після проведення спеціально організованого навчання в експериментальній групі та їх порівняння з даними контрольної групи підтвердив ефективність експерименту та доцільність розробленої педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ в учнів молодших класів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури та вивчення практики роботи спеціальних закладів освіти з проблеми дослідження засвідчив, що, незважаючи на достатній рівень уваги до пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, питання формування уявлень у молодших школярів даної категорії про предмети і явища навколишнього світу є недостатньо дослідженими. Вивчення стану проблеми у практиці роботи спеціальних закладів освіти виявило відсутність системи цілеспрямованого формування уявлень про навколишній світ, що гальмує перебіг навчально-пізнавальної діяльності, а також справляє негативний вплив на процес соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями.

2. Експериментально виявлено стан сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірного ступенів, визначено особливості формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Виявлено три рівні сформованості уявлень про навколишній світ (низький, середній та достатній), які засвідчили значущість врахування індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини, а також аргументували потребу в розробленні та впровадженні педагогічної технології, що передбачає застосування диференційованого підходу до їх формування і вдосконалення.

3. Обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність диференційованої педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ, яка включає педагогічну модель та репрезентує комплексну систему педагогічного впливу, що знайшло втілення в розробленні програми з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, визначенні педагогічних умов, а також забезпечило активізацію компенсаторних можливостей дітей у процесі організації їх навчальної діяльності.

4. Експериментально підтверджено ефективність педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ, про що свідчить аналіз експериментальних даних, на основі якого визначено наявність позитивної динаміки, що призвела до підвищення рівня сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

5. Розроблено та апробовано методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ з метою озброєння їх новими методами та прийомами корекційно-розвивальної роботи, опанування яких сприяло підвищенню ефективності спеціальнопедагогічного впливу у процесі навчання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Отже, в результаті проведеного дослідження було розв'язано поставлені завдання і доведено ефективність розробленої педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня як умови підвищення ефективності їх навчання.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у розробленні індивідуально орієнтованих методик навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів, зокрема в умовах сім'ї.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які включені в міжнародні наукометричні бази*

1. Хайдарова О.С. Про підхід до проблеми розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. 2015. Вип. V (3). С.233-243.
2. Хайдарова О.С., Блеч Г.О. Корекційно-розвивальне навчання з розвитку мовлення дітей з особливими освітніми потребами. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць. 2017. Вип. 9(2). С.289-297.

3. Хайдарова О.С. Методика вивчення стану сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. 2017. Вип. LXXVI (3). С. 170-175.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Хайдарова О.С. Проблема формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Науково-методичний збірник: Вип. 9, 2015. С.150-157.
5. Хайдарова О.С. Про підхід до проблеми розвитку та навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 31: збірник наукових праць. 2016. С.123-129.
6. Хайдарова О.С. Особливості формування уявлень молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Науково-методичний збірник. Вип. 13. 2017. С.247-254.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

7. Хайдарова О.С. До проблеми корекційного навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. Zbiór raportów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Pedagogika. Naukowe Wyszukaj” (30.10.2015 – 31.10.2015). Warszawa. 2015. С.15-17.
8. Хайдарова О.С. Проблема розвитку мовлення у дітей з помірною розумовою відсталістю. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Pedagogika. Współczesne tendencje w nauce i edukacji” (30.01.2016 – 31.01.2016). Warszawa. 2016. С.48-50.
9. Хайдарова О.С. До питання організації корекційно-розвивального навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. Педагогіка здоров'я: збірник наукових праць VII Всеукраїнської наук.-практ. конф., м.Чернігів, 7-8 квітня 2017 р. Чернігів, Т.2. 2017. С.385-388.
10. Хайдарова О.С. До проблеми формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. Гуманістична парадигма у спеціальній освіті: наука і практика: зб. тез за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. on-line конференції. 2015. С.53-55.
11. Хайдарова О.С. Стан сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. Педагогіка та психологія: стратегії, технології, інновації: Збірник матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конференції, 15 червня 217 р. Київ. 2017. С.91-96.
12. Хайдарова О.С. Педагогічна технологія формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. International scientific-practical conference: Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms: Conference Proceedings, September 29, 2017. Tbilisi. 2017. С.99-102.
13. Хайдарова О.С. Методичні рекомендації щодо реалізації технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з

порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє: збірник тез наукових робіт учасників між нар. наук.-практ. конф., м.Київ. 6-7 жовтня 2017 р. С.39-42.

14. Хайдарова О.С. Методика сенсорного розвитку та її реалізація в рамках педагогічної технології формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики: Збірник тез між нар. наук.-практ. конф., м.Харків. 13-14 жовтня 2017 р. С.26-32.
15. Хайдарова О.С. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі. Monografia pokonferencyjna: Science, research, development. Pedagogy: Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej. 30.01.2018 Berlin, 2018. С.49-51.
16. Хайдарова О.С. Корекційна спрямованість освітнього процесу дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Monografia pokonferencyjna: Science, research, development. Pedagogy: Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej, 28.02.2018, London, 2018. С.50-52.

Інші видання

17. Хайдарова О.С., Блеч Г.О. «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою» (підготовчий, 1-4 класи) [Електронний ресурс]. Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. 2015. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi.html>]
18. Хайдарова О.С., Блеч Г.О. «Розвиток мовлення» (5-9(10) класи) [Електронний ресурс]. Програма з корекційно-розвиткової роботи для учнів 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів з помірною розумовою відсталістю». 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi.html>]

АНОТАЦІЇ

Хайдарова О.С. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячено актуальній проблемі формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого та помірного ступенів.

Представлено аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури й аналіз наукових досліджень щодо навчально-пізнавальної діяльності як фундаменту для формування уявлень; особливості розвитку пізнавальної діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня; проаналізовано науково-теоретичні підходи до формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Виявлено стан та рівні сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірного ступенів; визначено особливості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Розроблено диференційовану педагогічну технологію формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня та методичні рекомендації щодо її реалізації. За результатами формувального експерименту доведено доцільність та ефективність використання даної педагогічної технології, що сприяє покращенню якості уявлень про навколишній світ.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, формування уявлень про навколишній світ, педагогічна технологія, корекційно-розвивальна робота.

Хайдарова О.С. Формирование представлений об окружающем мире у младших школьников с интеллектуальными нарушениями. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики НАПН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования представлений об окружающем мире у младших школьников с нарушениями интеллектуального развития легкой и умеренной степени.

Представлен анализ общей и специальной психолого-педагогической литературы, а также анализ научных исследований по учебно-познавательной деятельности как фундамента для формирования представлений; особенности развития познавательной деятельности у детей с интеллектуальными нарушениями умеренной степени; проанализированы научно-теоретические подходы к формированию представлений об окружающем мире у младших школьников с нарушениями интеллектуального развития умеренной степени.

Выявлено состояние, уровни сформированности представлений об окружающем мире у младших школьников с нарушениями интеллектуального развития легкой и умеренной степени; определены особенности представлений об окружающем мире у младших школьников с нарушениями интеллектуального развития умеренной степени.

Разработана дифференцированная педагогическая технология формирования представлений об окружающем мире у младших школьников с

нарушениями интеллектуального развития умеренной степени и методические рекомендации по ее реализации. По результатам формирующего эксперимента доказана целесообразность и эффективность использования данной педагогической технологии, которая способствует улучшению качества представлений об окружающем мире.

Ключевые слова: интеллектуальные нарушения, формирование представлений об окружающем мире, педагогическая технология, коррекционно-развивающая работа.

Khaidarova O.S. Representations formation of the world around at junior schoolchildren with intellectual violations. – Upon the rights for the manuscripts.

A Dissertation in Education (13.00.03 – Special Education) submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. The Institute of Special Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The Dissertation is devoted to solving the actual problem of involving children with intellectual disabilities of moderate degree to the educational, correction and development process in a general educational institution and forming ideas about the world of younger students with intellectual disabilities. The analysis of pedagogical experience of working with children of this category is carried out. The educational, methodological literature and normative-legal documents concerning the education of children with intellectual disabilities with moderate degree of intellectual development are analyzed. A theoretical analysis of the research problem has shown that the problem of forming perceptions about the world in younger students with intellectual disabilities of a moderate degree remains not solved enough. The Dissertation contains the results of a comparative study with the disclosure of peculiarities of the formation of perceptions about the world in junior pupils with violations of intellectual development of moderate and mild degree, covering cognitive processes, cognitive activity, taking into account the individual characteristics and needs of each child. As a result of the analysis of the obtained data, that children with intellectual disabilities of moderate degree representation of objects of inanimate nature, flora and fauna at a rather low level incomplete, fragmentary often inadequate or absent at all.

In the third section dissertation presented theoretical and methodological approaches before the molding experiment; substantiated and developed pedagogical technology formation of representations about the surrounding world, which includes: correction-development program "Development of speech of children with moderate mental retardation in the process of familiarizing with nature" for preparatory, 1-4 grades; method of forming ideas about the surrounding world; methodical recommendations for the implementation of pedagogical technology. The effectiveness of using the method of forming representations about the surrounding world (in the cards) as a means of nonverbal communication in shaping the perceptions of the surrounding world in this category of children has been determined and the use of this method has been shown to contribute to more effective formation of representations about the surrounding world, better mastering of the program material. Methods of forming phase of the research were disclosed and the results of the formative experiment were presented.

The pedagogical technology of formation of representations of the world around at the younger students with intellectual disabilities of moderate degree is developed. According to the results of the molding experiment, the expediency and effectiveness of using this pedagogical technology has been proved, which contributes to the improvement of the state of formation of representations the world around. Experimental analysis data testified to the effectiveness of the proposed pedagogical technology, which is confirmed raising the level the formation of ideas about the world around younger students with intellectual disabilities of moderate degree. The results of the molding experiment demonstrated the existence of a positive dynamics of the formation of ideas about the world around younger students with intellectual disabilities of moderate degree.

Methodical recommendations are developed on realization of pedagogical technology of forming perceptions about the world around younger students with violations of intellectual development of moderate degree aimed at ensuring the effectiveness of using this pedagogical technology and improving the state of formation of representations about the surrounding world in this category of children. Methodical recommendations are an integral part of pedagogical technology and are addressed to teachers of special educational institutions, methodologists, teachers and students of higher educational establishments.

Thus, as a result of the research, the tasks were solved and the effectiveness of the developed pedagogical technology of forming ideas about the world in younger students with intellectual disabilities of moderate degree was proved. as conditions for improving their efficiency teaching.

Key words: intellectual violations, moderate mental retardation, representations formation of the world around, pedagogical technology.

Підписано до друку: 26 квітня 2018
Формат 60x80 1/16. Папір офсетний. Друк лазерний.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк арк. 0,8. Друк 100 прим.
Надруковано у «Друкарський салон А+»
69035, м. Запоріжжя, пр. Соборний